

Ceniti morajo stare vrednote na področju moralnega, kot so običaji, odnos do dela, do sočloveka, do starih, do vzgojitelja. Ceniti morajo stare estetske vrednote, kulturno ustvarjalnost, način življenja. Iz drugačnih komponent preteklosti naj bi ohranili vrednote za življenje sedanosti. O preteklosti morajo biti osveščeni.

Opozarjati jih je treba, koliko naj sedanost gradi in ohranja iz preteklosti, koliko naj tudi briše. Vzpodbujamo tudi kritično vrednotenje sodobnega načina življenja. Misel, ki jo na preprost način vsadimo otrokom, pa bi bila:

Povej mi, kako stanuješ, se oblačiš, kakšna je tvoja morala, družbeno življenje, zanimanje za kulturo in umetnost, težnja po znanju, in ti povem, kdo si.

Naj se ob zaključku vrnem na začetno misel. Znanje iz etnologije bi spadalo v učne načrte v usmerjenem izobraževanju, razmisliti pa bi bilo treba koliko, kam in kako.

USTNO SLOVSTVO KOT OSNOVA LITERARNEGA USTVARJANJA

Boris Paternu

FOLKLORIZACIJA LITERATURE IN LITERARIZACIJA FOLKLORE

Današnje posvetovanje etnologov, folkloristov in slavistov daje priložnost, da se nekoliko pazljuje, kot je v navadi, zamislimo tudi nad nekim dokaj bistvenim vprašanjem: kakšno je v resnici razmerje med slovensko ljudsko in umetno slovstveno kulturo skozi stoletja njunega soobstajanja? In nad vprašanjem: kako danes najti ustrezno teoretsko in metodološko izhodišče za raziskovanje tega pomanjkljivo definirane razmerja, ki ga ne bi smela obiti niti literarna veda niti folkloristika?

Omejujem se samo na nekaj izhodiščnih misli, seveda iz zornega kota literarne zgodovine.

Na začetek sodi opozorilo, da se danes v eni kot drugi stroki v glavnem premalo zavedamo globokih in raznovrstnih zvez med obema poloma naše besedne umetnosti, med literaturo in folkloro. Te zveze so v resnici trajne in obstajajo skozi celotno zgodovino slovenske slovstvene kulture, čeprav črta dogajanja ni precej enostavna in so na njej obdobja močnih sovpadanj pa tudi izrazitih odtujitev. Vsekakor pa je zelo površno in napačno mišljenje, ki ni redko, da je bila predvsem romantika obdobje, ki je tesno povežalo nova leposlovna snovanja s starodavnim ljudskim izročilom. Resnica je precej drugačna: prav v vseh obdobjih slovenske literature — od razsvetljenstva mimo romantike, realizma in nove romantike pa daleč naprej, tudi v tokovih sodobnega modernizma — obstajajo močna, čeprav raznovrstna dotikališča s folkloro. Najbolj velja to za verzificirano poezijo, še posebej za liriko kot mimetično najmanj vezano književno zvrst. Za slovensko poezijo bi se dalo celo trditi, da so vsi njeni časovni slogi, od klasicizma in romantike naprej, pa do sodobnega novega ekspresionizma in nadrealizma, šli skozi neko svojo fazo, včasih je bila to celo sklepna faza, v kateri je prišlo do zelo tesnega spajanja s folkloro poetiko. Pojav ima že kar tipološko obeležje in bi mu lahko sledili od Vodnika in Prešerna pa do Svetlane Makarovič. Kot da smo neki evropski ali svetovni literarni tok do kraja absolvirali šele takrat, ko smo ga obvladali ne samo v njegovi avtonomni podobi, ampak tudi v mediju njegovega prvobitnega pesniškega izraza.

Pri opazovanju takih, od časa do časa nenavadno intenzivnih spajanj literarne in folklorne pesniške umetnosti, se odpira cela vrsta zanimivih socioloških, psiholoških in jezikovnostilnih vprašanj, ki so še zmeraj zunaj naše raziskovalne prakse, tako v folkloristiki kot v literarni vedi. Iz stanja, v kakršnem trenutno smo, bi se ustavil ob enem samem pojavu, ki med nami ni dovolj uzaveščen, zavzema pa toliko temeljno in odločujoče mesto v sklopu naše problematike, da mora potegniti za sabo, kakor hitro ga uzremo, tudi nekatere izhodiščne teoretske opredelitve do stvari in s tem metodo raziskovanja.

Gre namreč za to, da se stik med literaturo in folkloro v vseh obdobjih našega pesništva dogaja na dva bistveno različna načina. Če ta dva načina predstavimo v njunih moderno izčiščenih oblikah, se pravi, da zaradi njune jasnosti odmislimo vse nečiste, mešane in prehodne sestavine, ki v dejanskih primerih ponavadi obstajajo, bi njuno različnost lahko označili takole: na eni strani bolj ali manj trpno posnemanje ljudske poezije v kolikor mogoče vseh značilnih sestavinah in v kolikor se da prvotnih notranjih razmerjih

teh sestavin, torej posnemanje, ki je prilagojevalno in celovito; na drugi strani izrazito dejavno posnemanje ljudske poezije, ki pa jemlje iz nje samo po nekaj močno izpostavljenih sestavih in jim hkrati dodaja čisto drugačne, njenemu semantičnemu ali stilnemu sestavu tuje sestavine, tako da je to posnemanje parcialno ter invertirano hkrati, pritrldilno in zanikajoče, prilagodljivo in odtujevalno v istem mahu. V prvem primeru gre za razmerje, ki posnema in gradi folklorno strukturo, v drugem pa razmerje, ki posnema in gradi njene sestavine, folklorno strukturo samo pa razdira. Prava in polna dinamika dogajanja na dolgi zgodovinski črti folkloro-literatura se da uzreti šele tedaj, ko zagledamo simptomatiko obojih možnosti in njihovih napetih notranjih prepletov, pri čemur ni brez pomena kontekst časa in mišljenja. Obe temeljni literarni razmerji do ljudskega izročila imata svojo zgodovino, imenovali bi ju lahko "herderjansko" in "schleglovsko", za naše razmere "kopitarjansko" in "čopovsko", če bi hoteli stvari zaznamovati z imeni nekaterih njunih prvih, za nas vidnejših teoretikov. Seveda pa bi lahko v zadevo, posebno ob drugem, inverzijskem tipu "folkloriziranja", vmešali tudi Schellinga pa Hegla in navsezadnje tudi Marxa z njegovim znanim mnenjem o posnemanju mitičnega pesništva.

Tradicionalna slovenska literarna zgodovina pa tudi folkloristika sta imeli pred očmi predvsem prvo ravnino pojavov, se pravi razmerja podobnosti, skladnosti in enakosti pri srečavanjih literarnega pesništva s folklorom. V ospredju zanimanja je bila ponavadi količina in nomenklatura folklorizmov v pesnikovem besedilu in po bolj ali manj mehanično nanizani količini teh znakov — ne njihovih dinamičnih funkcijskih razmerjih z drugimi — se je odločalo o pesnikovi bližini ljudskemu oz. narodnemu pesništvu. Tako postopanje je hote ali nehote dajalo veliko prednost pojavom, ki so v resnici ali pa samo na prvi pogled sodili v folklorizacijo literature. Vendar ne smemo prezreti tudi že nekaterih tenkočutnejših, diferencialnih diagnoz, npr. pri A. Žigonu, A. Pirjevcu, I. Grafenauerju ali B. Merharju.

Zavedanje in deloma tudi že praksa novejša literarne zgodovine — bolj izurjene v dialektičnem opazovanju sestavin znotraj literarnega dela in njihovih "funkcij ter disfunkcij" (Tinjanov), ostrejša v opazovanju literarno evolucionjskih opozicij in pazljivejša do komunikacijskih razmerij stvari — se izraziteje obrača k drugi ravnini dogajanja med literaturo in folkloro. Tja, kjer prihaja do njunega neskladnega, kontrastnega in opozicijskega sožitja. Tako prihaja v ospredje zanimanja literarizacija folkloro. Nekaj zgledeov. Literarna zgodovina danes ne opazuje samo tega, da je Prešeren upesnil Lepo Vido na podlagi nekega ljudskega motiva in folklorne poetike, ampak tudi in predvsem, kako je to poetiko spremenil, jo cepil z inverzijami v nasprotno artistično smer in jo s tem močno razdril. Ali: pri Jenku se ni mogoče več zadovoljiti z dokazili, da je pogostoma pesnil po zgledu ljudskega pesništva; videti je treba, da je folklorne vzorce pogostoma napolnil z njim docela nasprotno, moderno intelektualno vsebino ali pa z lirizmom zelo osebne in rafinirane vrste. Ali: koristno bo narediti izčrpen seznam folklornih motivov, obrazcev in stilemov, ki so iz Štreklja in Kureta prišli v današnjo liriko Svetlane Makarovič; toda do bistvene resnice se prebijemo šele takrat, ko spoznamo, da so te sestavine napolnjene in notranje minirane s čisto nefolklorno, sodobno eksistencialno vsebino.

Ustvarjalni proces, ki bi mu lahko rekli identifikacija s folkloro ob hkratni opoziciji do nje oz. ob njeni inverziji, pa ni samo razvojno temveč tudi estetsko zanimiv pojav. S svojo notranjo odprtostjo za nasprotja širi prostore semantične napetosti in nabitosti. Če sodobna informacijska estetika začenja meriti umetniške učinke spet po nabitosti in raznovrstnosti njihove informacije (Lotman na primer presoja učinek rim ne le po njihovem glasovnem ujemanju, temveč tudi po njihovi gramatični različnosti, vzpostavlja torej mero identifikacija — opozicija ali različnega v enakem), zakaj ne bi mogli podobnega merila preizkušati tudi pri sovpadanju literarnih in folklornih pesniških struktur. Mislim, da slovenska poezija daje mnogo odličnega gradiva, ki priča, da je bil skozi celotno njeno zgodovino literarno najbolj tvoren tak stik z ljudskim pesništvom, ki je zmozel analogijo in opozicijo hkrati. Stopnja notranje razdalje med obema je določala tudi stopnjo napetosti in energije sporočila. Najbrž bi se skozi ta zorni kot in s pomočjo te metode dalo skozi celotno slovstveno preteklost empirično odkrivati uspešnejše primere v literarni aktualizaciji folkloro, najti najbolj odprta, najbolj živa, najbolj "einsteinska" mesta njunega spajanja.

Seveda pa bosta folkloristika in literarna veda pri obravnavanju tega skupnega pojava še vedno bistveno razhajali, ker njun poglobilni namen ni in ne more biti enak. Folkloristika bo svojo glavno pozornost obračala k vsemu tistemu, kar sodi v folklorizacijo literature. To se pravi, da bo proučevala predvsem prehajanje literarnih sestavin v folkloro in njihovo desubjektivizacijo, njihovo selitev v sestav kolektivne produkcije, kolektivne poetike in kolektivne "cenzure", skratka v drugi komunikacijski sistem. Literarna veda pa bo sledila predvsem literarizaciji folklorizmov, njihovem prehajanju iz kolektivne v individualno, avtorsko poetiko, njihovi selitvi iz območja estetske poljubnosti v območje strožje estetske zavesti, torej v drugačen komunikacijski sistem.

Toda kljub temeljno različnim glediščem obeh ved nobena ne more brez škode pristati na svojo samozadostnost in izolacijo, kadar se spusti v obravnavo teh mejnih pojavov. Folklorist tu mora poznati temeljne opazovalne metode in orodja literarne vede, kot mora literarni zgodovinar poznati gledanje in raziskovalne postopke folkloristike. Samo tako se da videti obe strani pojava in razmejevati območja njegove pripadnosti. Vsi smo podvrženi paradoksu sodobne znanosti: čim bolj se veda specializira, tem bolj mora poznati tudi sosednja področja in graditi vidik celovitosti; čim bolj samosvoja in avtonomna hoče biti, tem bolj mora izuriti tudi svoje poglede navzven in k drugim.